

PEDAGOGIK JAMAOA BILAN SAMARALI MULOQOT VA HAMKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Xasanova Fotimaxon Umirzaqovna

Andijon viloyati Paxtaobod tumani 7-umumta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada pedagogik jamoa ichida samarali muloqot va hamkorlikni rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari, jamoaviy ishlash madaniyati hamda ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, kommunikativ ko'nikmalar va jamoada ijobiy psixologik muhit yaratish usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: pedagogik jamoa, muloqot, hamkorlik, kommunikatsiya, psixologik muhit, jamoaviy ish, pedagogik kompetensiya, refleksiya, motivatsiya, ta'lim sifati.

KIRISH

Pedagogik jamoa ta'lim muassasasining asosiy intellektual va tarbiyaviy kuchi hisoblanadi. O'qituvchilar o'rtasidagi samarali muloqot va hamkorlik ta'lim jarayonining sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli jamoada sog'lom psixologik muhit va o'zaro ishonchni shakllantirish muhim vazifalardan biridir. Samarali muloqot pedagoglar o'rtasida fikr almashish, tajriba ulashish va muammolarni birgalikda hal qilish imkonini beradi. Bunday muloqot ochiqlik, hurmat, tinglash madaniyati va konstruktiv fikr bildirish kabi tamoyillarga asoslanadi. Lev Vygotskyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, shaxsning rivojlanishi ijtimoiy muloqot va hamkorlik jarayonida sodir bo'ladi. Shu bois pedagogik jamoada hamkorlik madaniyatini rivojlantirish kasbiy o'sishning muhim omilidir.

Pedagogik hamkorlik o'qituvchilarning bir-birini qo'llab-quvvatlashi, tajriba almashishi va umumiy maqsad sari birgalikda harakat qilishini anglatadi. Bu esa ta'lim sifatini oshirish va o'qituvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jamoada ishonch muhitini shakllantirish samarali hamkorlikning asosidir. O'qituvchilar o'z fikrlarini erkin

ifoda eta oladigan, tanqid konstruktiv qabul qilinadigan muhitda ishlashlari yuqori natijalarga erishishga yordam beradi. Carl Rogersning insonparvarlik yondashuviga ko'ra, ijobiy munosabat, empatiya va hurmat samarali muloqotning asosiy komponentlaridir. Ushbu tamoyillar pedagogik jamoa faoliyatida ham muhim ahamiyatga ega. Pedagogik jamoada samarali hamkorlikni rivojlantirish uchun seminarlar, metodik birlashmalar, ochiq darslar va tajriba almashuv tadbirlarini tashkil etish muhimdir. Bu jarayonlar o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshiradi.

Shuningdek, konfliktlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish ham jamoaviy samaradorlikni oshiradi. Nizolarni konstruktiv hal qilish jamoada barqaror psixologik muhitni saqlashga yordam beradi. Pedagogik jamoada o'zaro munosabatlarning rasmiy va norasmiy tuzilishlari ajratilib ko'rsatiladi. Bu yerda har ikki tuzilish shaxs jamoada egallashi mumkin bo'lgan nuqtai nazardangina qarab chiqiladi. O'quvchilar guruhida o'zaro munosabatlarni boshqarish muhim hisoblanadi. Birinchi bor o'quv maskaniga kelgan o'quvchi hali o'zini to'liq anglashi va o'zi hattiharakatlarini aniq bilishi qiyin. Faqat o'qituvchigina o'quvchiga me'yorlar qo'yishi, ularning hatti-harakatlarini baholashi mumkin. O'z hatti-harakatlarini boshqalar bilan moslashtirishga sharoit yaratishi mumkin. O'qish jarayonida o'quvchilar o'qituvchi tomonidan qo'yiladigan yangi shartlarni qabul qiladilar va ularning qoidalariga to'la amal qilishga harakat qiladilar. O'quvchi uchun o'qituvchi uning psixologik holatini belgilab beruvchi asosiy figura hisoblanib, bu holat uning nafaqat guruhdagi, balki, umuman tengdoshlari bilan bo'ladigan munosabatiga, bu munosabat esa o'z-o'zidan oilasidagi munosabatlariga ham ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, bu munosabatlar uning o'quv faoliyati muvaffaqiyatini ham belgilab beradi. O'qituvchining o'quvchilarga ta'sir ko'rsatishi va munosabatining quyidagi uslublari mavjud.

Avtoritar uslub: bu qattiqqo'llik bo'lib, bunda o'qituvchi o'quvchilarini so'zsiz o'ziga bo'ysunishlarini talab etadi. Lekin, nima uchun qattiqqo'llik qilayotganini yoki o'quvchilariga nima uchun o'zlarini shunday tutishlari lozimligini tushuntirib bermaydi, shuningdek, o'quvchilarni o'z hatti-harakatlarini mustaqil boshqarishga ham o'rgatmaydi.

O'qituvchi dars davomida o'quvchilaridan jim utirishini, savollarga doimo qo'l ko'tarib, o'qituvchining ruxsati bilan javob berishini, o'qituvchining ko'rsatmalarini so'zsiz bajarishini talab etadi.

Bunday pedagoglar o'quvchilarning qiziqishlari asosida emas, balki asosan o'quv rejasi asosida dars o'tadilar. Dars davomida ham bahs-munozara uchun deyarli imkoniyat yaratilmagan xolda asosan o'qituvchining fikri singdiriladi. O'quvchilari bilan muomala munosabatda ham ularning individual psixologik xususiyatlari, jumladan, nerv tizimining qo'zgaluvchanlik darajasini ham e'tiborga olmaydilar. Bu uslub o'qituvchini sinfdan, o'quvchidan uzoqlashtiradi. Emotsional sovuqlik guruhda intizomli o'quvchida yakkalanish, xavotirlik, himoya kilinmaganlik hissini ham yuzaga keltiradi. Bu uslub guruhda yuqori o'zlashtirish ko'rsatkichini berishi, lekin bu o'zlashtirish, asosan, xotira evaziga bo'lib, lekin mustaqil tafakkur, ijodkorlik, hozirjavoblik kabi xususiyatlarni rivojlanishdan ortda qolishiga sabab bo'ladi, unda doimiy xavotirlik o'ziga nisbatan ishonchsizlikni keltirib chiqaradi.

Imperativ uslubdagi o'qituvchining o'quvchilari guruhda bo'lmagan vaqtlarda o'z-o'zini boshqarish malakasi bo'lmaganligi uchun ham intizomga mutlaqo bo'ysunmaydilar. Bu, asosan, to'polonda namoyon bo'ladi. Bu uslub o'qituvchining mustahkam irodasini ko'rsatadi, lekin bu irodada o'quvchiga nisbatan muhabbat hamda o'quvchining "ustozim meni yaxshi ko'radi" degan fikri emas, balki qo'rquv hissi mavjuddir.

Demokratik uslub o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida do'stona munosabat o'rnatilishiga asos bo'ladi. Darsdagi intizom majburiy emas, balki muvafaqiyatga erishish garovi sifatida o'quvchilar ijobiy emotsiyani, o'ziga ishonch, o'z muvafakkiyati, yutuqlaridan quvonishi, do'stlari bilan faoliyatda hamkorlik hissini beradi. Demokratik uslub o'quvchilarni birlashtiradi. Shu bilan birga o'zining faoliyati natijalariga qiziqish uyg'otgan holda o'zi uchun o'zi harakat qilishi lozimligini anglatadi. O'zini-o'zi boshqarishga, o'z hatti-harakatini o'zi nazorat qilishga o'rgatadi. Har bir ishga mas'uliyat bilan yondoshish hissi o'qituvchining shu yoshdagi bolalar bilan demokratik muomala munosabati asosidagina shakllanadi.

Liberal uslub kasbiy layoqati yo‘q bo‘lgan o‘qituvchilarga xos bo‘lgan uslubdir. Bunday o‘qituvchi dars jarayonini yaxshi tashkil eta olmaydi. Bunday darslarda har bir o‘quvchi o‘z tarbiyalanganlik darajasiga qarab o‘zini tutadi. O‘quvchi o‘z majburiyatlarini yaxshi his qilmaydi. Muomala munosabatdagi liberal uslub psixologiya va pedagogika fanlariga mutlaqo zid uslub hisoblanib, bolalar shaxsini shakllantirish va tarbiyalash jarayonida bu usulni qo‘llab bo‘lmaydi. Shunday qilib, o‘quvchilar bilan muomala-munosabatdagi imperativ uslub, asosan, ma‘lum bir chegaralarga asoslangan holda o‘quvchi shaxsi rivojiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Demokratik uslub o‘qituvchidan muomala-munosabatda juda katta kasbiy mahoratni talab etgan xolda, o‘quvchi shaxsining ijobiy tomonlarini rivojlantiruvchi yagona uslub hisoblanadi. Liberal uslub esa o‘quvchini emotsional zo‘riqtirmaydi, lekin uning shaxsi rivojiga ham samarali ta‘sir ko‘rsatmaydi. O‘qituvchining munosabat uslubi o‘quvchining faolligiga bevosita ta‘cir ko‘rsatadi.

Pedagogik jamoani boshqarish vaziyatlarini tashkil etish pedagog tomonidan sinfda jamoa faoliyatini tanlash va tashkil etishdan boshlanadi, chunki bu jamoadagi ayrim guruhlar va ularning peshqadamlari pozitsiyalarini o‘zgartirish va mustahkamlashga qaratilgan birinchi qadamdir. Har bir shaxs kamolotining va butun jamoaning yuqori ishchanlik qobiliyatini rag‘batlantiruvchi ruhiy muhitni tashkil etayotganda, guruh a‘zolari orasidagi o‘zaro munosabatlarni va unda hukmron bo‘lgan qadriyatlarni tartibga solishdan boshlash kerak. Jamoa so‘zi arabcha “jam‘o” so‘zidan olingan bo‘lib, yig‘ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh ma‘nolarini anglatadi. Pedagogik jamoaning asosiy belgilari ichki, ishonchili xotirjamlikning namoyon bo‘lishi, doimiy tetiklik, harakat qilishga tayyorlik muhim hisoblanadi. Jamoa har bir a‘zosida o‘z qadr-qimmatini bilish tuyg‘usining mavjudligi, o‘z jamoasi bilan faxrlanish tuyg‘usi bo‘lishi lozim. Munosabatlarning rasmiy tuzilmasi - bu tashqaridan, jamiyat tomonidan berilgan va ushbu jamoa faoliyat ko‘rsatishi zarur bo‘lgan holatlar (pozitsiya) sistemasidir.

Norasmiy shaxslararo munosabatlar sistemasida holatlar har bir o‘quvchining o‘ziga xosligi va ushbu sinfning xususiyatlari bilan belgilanadi. Boshlangich o‘quv maskanidayoq bolalarning sinf jamoasida muayyan, ularni jalb etuvchi holat (pozitsiya) ni,

ya'ni yetakchi, eng yaxshi o'quvchi, eng yaxshi sportchi va hokazo holatlarni egallashga intilish kuzatiladi. Ijtimoiy holat ikki o'lchov: shaxsning ijtimoiy xulq-atvori va atrofdagilarning ijtimoiy umidi bilan xarakterlanadi.

Ijtimoiy xulq-atvor - bu real hatti-harakatlar bo'lib, ular tufayli odam o'zini istalgan rolda qaror toptiradi. Ijtimoiy umidlar - bu atrofdagilarning ushbu odam holatiga munosabatlaridir. Agar kimdir o'zini mazkur holatda qaror toptirgan bo'lsa, atrofdagilar uni bu holatga "bog'lab qo'ygandek" bo'ladilar. O'quvchilar yuqori sinfga o'tgani sayin o'z ijtimoiy holatlarini odatda bilibgina qolmasdan, shu bilan birga ko'pincha ularni o'zgartirishga ham intiladilar. To'g'ri, tarkib topgan ijtimoiy umidlar bunga xalaqit beradi. Ijtimoiy umidlar barqaror bo'lganligi uchun o'smir vaqtini o'tkazib yuborgan holatni o'quvchining o'zi o'zgartirishi qiyin bo'ladi, bu yerda pedagogning yordami kerak. Pedagogik jamoa ichki holatlari orasida peshqadam, yetakchining holati alohida o'rin turadi. Bu guruh oldida turgan vazifalarning muvaffaqiyatli bajarili bilan bog'liqdir. Aynan peshqadamlar jamoaning normalari va qadriyatlarini belgilaydi. Peshqadam o'z holatining obro'ligi bilan o'z fikrini o'tkazish uchun katta imkoniyatlarga ega. Bolalar peshqadam o'quvchilarga ishonganilari uchun ham ularga taqlid qiladilar. Jamoadagi psixologik muhit ko'p jihatdan kim peshqadamligiga bog'liq bo'ladi.

Pedagogik jamoaning shaxsga ta'siri samaradorligi shaxsning jamoadagi kayfiyati bilan belgilanadi. Bunga quyidagilar kiradi: shaxsning faoliyat, o'zaro munosabatlar, rahbarlikdan konikish, shaxsning mazkur jamoadagi himoyalanganligi, uning ichki xotirjamligi. Bularning hammasi hissiy bexdudlik atamasi bilan ta'riflanadi va u bola shaxsi rivojlanishining uni hayotidagi ilk bosqichlaridanoq majburiy sharti hisoblanadi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilganidek, ruhiy muhitning mohiyati shundan iboratki, jamoada tarkib topgan o'zaro munosabatlar jamoa a'zolarining qadriyatlari, axloq normalari va manfaatlari bilan belgilanadigan alohida hissiy-ruhiy tusga ega bo'ladi. Har bir shaxs faolligi darajasi jamoaning shaxsga ta'siri singari shaxs ushbu jamoada hissiy bexbudlikni qanchalik boshidan kechirishi bilan belagilanadi.

Pedagogik jamoadagi o‘zaro munosabatlarning norasmiy sistemasini bilmay turib pedagog jamoa rivojlanishini boshqara olmaydi. Pedagogik jamoaning ruhiy muhitini tahlil qilayotganda:

- guruhlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar qandayligini;
- jamoada pedagogik talablarga qarshi kayfiyatdagi guruhlar bor yoki yo‘qligi;
- rasmiy jamoa qilayotgan (ya’ni saylab qo‘yiladigan) faollar a‘zolari kimlar ekanligi;
- saylab qo‘yiladigan faollar real (ya’ni, jamoaning meyorlari va qadriyatlarini belgilab beradigan) faollar deb hisoblanishi yoki hisoblanmasligini; - har bir bolaning jamoadagi mavqei qandayligini bilish zarur.

Peshqadamlarning ko‘rsatadigan faoliyati jamoa uchun ahamiyatli va ichki zaruriyatga aylanadi. Bu qoida jamoaning boshqarishga doir pedagogik vazifalarni xal etishda muhim ahamiyatga egadir. Pedagog jamoa faoliyati asosida jamoada muayyan qadriyatlarni mustahkamlashni nazarda tutadi va peshqadam ularning namunasi bo‘lib qoladi. O‘z peshqadamlarni ko‘rsatmaydigan faoliyat rasmiyatchilik bilan bajariladi va uning asosidagi qadriyatlarga ijobiy munosabatlarni mustahkamlaydi.

Fanda insonning hayotdagi bilim, ko‘nikma va malakalarini egallashlari bo‘yicha bir qancha tushunchalar mavjud. Bu o‘quv faoliyati, ta’lim o‘qish va o‘rganish kabi tushunchalardir. O‘quv faoliyati bu avvalo shunday faoliyatki, uning natijasida avvalo o‘quvchining o‘zida o‘zgarish yuzaga keladi. Uning mahsulot esa turli xil motivlar bilan qurilgan bo‘lishi darkor. Bu motivlar bevosita faoliyat mazmuniga bog‘liq bo‘lishi bilan bir qatorda o‘quvchi shaxsining o‘sishi yoki rivojlanishi bilan ham bog‘liq bo‘lishi ham mumkin.

Ta’lim o‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligidagi o‘quv faoliyati, o‘qituvchining bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘quvchilarga o‘rgatish jarayonidir. O‘qish va o‘rganish ham o‘quv faoliyatiga taalluqli tushunchalardan bo‘lib, unda asosiy diqqat o‘quvchiga qaratiladi. Bunda kerakli bilim, ko‘nikma va malakalarni egallash uchun o‘quvchi tanlagan o‘quv harakatlari asosiy hisoblanadi. O‘quv faoliyati tuzilishining birinchi elementi o‘quv-

bilish motivlari, ya'ni shaxsiy rivojlanish motivlari hisoblanadi. O'quv faoliyatining ikkinchi ahamiyatliroq bo'lgan elementi bu o'quv topshiriqlaridir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, pedagogik jamoa bilan samarali muloqot va hamkorlik ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. O'zaro hurmat, ishonch va ochiq muloqot asosida shakllangan jamoa yuqori pedagogik natijalarga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
3. Nishonova Z.T. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
4. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent, 2019.
5. Shoumarov G'.B. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2018.
6. Lev Vygotsky. Ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi.
7. Carl Rogers. Insonparvarlik psixologiyasi nazariyasi.